

Irodalmi Szemle.

Az oláhok története.

(Irtó: **Hunfalvy Pál**, Budapest, 1894. I II. kötet. A m. tudományos akadémia könyvkiadó vállalatában a 18. 19. kötet.)

A könyvhöz dr. Réthy László írt előszót, a melyben a kérdés irodalmával s a könyv tartalmának rövid ismertetésével foglalkozik.

Hunfalvy munkájának iránya, adatai, egyes részletei a kérdéssel foglalkozók előtt, a tudós szerző különféle tanulmányaiból ismeretesek már. A két kötetben azok egy szerves egészzé vannak összeforrasztva, mi által az oláhság egész története tűnik elő, a legrégebb időktől fogva Vitéz Mihálynak majdnem haláláig. A mű megbecsülhetetlen adathalmaz, mely az oláh eredetűség kérdését a talányok sorából kiemelvén, azt biztos alapokra fekteti.

Hunfalvy irányát, elveit ismerjük. Ő a Roessler által megjelölt úton halad s bámulatos eredményekre jut; ezeket az eredményeket többé ignorálni nem lehet.

Tudjuk, hogy a román eredetűség kérdésében két nézet vívott eddig egymással kemény harczot. Az egyik nézet szerint az oláh nép és nyelv dácziai eredetű, a másik nézet ezzel ellenkezőleg a balkáni eredetűséget vitatta. Az első nézet Anonymus, Kézai munkáiból volt merítve, a kik a honfoglalás leírásaiban az oláhokról is, mint jelenlevő népről emlékeztek meg; Bonfinius ezen oláhokat egyenesen a rómaiak utódainak nevezi. Ez a nézet köztudattá érlelődött a románságnál. A román krónikások, minő Costin Miron, e nézetet tovább és tovább adták, Sinkai Györgyig, a ki aztán Cronica Românilor című, valamint más munkáiban, azt hívatott apostolként hirdette. A román történetírók a Sinkai György-féle álláspont mellett kardoskodnak ma is. Ennek az iskolának a hívei a magyar krónikások leírásait késpénz gyanánt veszik, állításuk bebizonyítására más kézzel fogható bizonyítékot felhozni azonban sem a nyelvből, sem az ország történetéből, sem annak ethnographiájából nem tudnak.

A dácziai eredetűségben már Thunmann (1774) kezdett kételkedni; azóta többen és többen foglalkozván a nyelvvel, a múlttal,

megalakult a másik iskola, a mely a balkáni eredetűséget írta fel zászlójára. A mit Thunmann csak sejtett, mikor felfedezte a macedoni oláhokat, 1871-ben Roessler a balkáni eredetűséget már igazságként állítja fel, Hunfalvy pedig annak az igazságnak adathalmazával megadja a megdönthetlen fundamentumot.

Hunfalvy egész tevékenységét ennek az igazolására fordítja. Figyelmét semmiféle apróság ki nem kerüli; a mi más előtt értéktelen, az ő tudásánál fogva az általa felrakott épületben szilárd kő gyanánt mutatkozik. A részletek, melyekből az egész alkotmány készült, bámulatos szorgalommal vannak összegyűjtve, nagy tudás és kritika által meglátolva, egybeforrasztva.

Hunfalvy első kötetében mindenek előtt a balkáni félsziget népességi, földrajzi állapotaival foglalkozik a római uralkodás előtt. Herodotos, Strabon, úgy a latin írók erre vonatkozó feljegyzéseit hangya szorgalommal gyűjti és önti össze. Részletesebben foglalkozik a balkáni félszigettel, mikor az már a rómaiak uralkodása alá kerül és mikor az az uralom a Dunántúli részekre, Dákia-ra is kiterjed (107—257.) Világos képét kapjuk Ptolomeus s más hitelt érdemlő írók tanúságai után az akkori Dákia földrajzi képeznek, megismerjük a népességi viszonyokat, a dák kulturát s a harczokat a római nép és dákok között; a Tráján után következő császárok alatti állapotokat, míg Aurelián a gótok elől legióival, gyarmataival ismét átvonul a Dunán s a balkáni félsziget a római birodalom székévé válik. Pannonia és Dákia sorsa a gótok és a húnok alatt a magyarok megszállásáig híven van visszatükrözve Hunfalvy munkájában; ezt a megszállást, úgy a székelyek eredetűségét a magyar krónikások megfelelő helyeinek éles bírálata után más alapokra fekteti; természetes, hogy az oláhok ügye hasonló sorsban részesül.

Az oláhok tulajdonképpeni története a 262. lapon kezdődik. Itt kezdi tárgyalni Hunfalvy az oláh nyelv keletkezését, mikor a Balkánban I. Justinian (526—555.) a támadó új román nyelvnek első nyomaira akad. Prokopius felsorolja az I. Justinian által emelt és helyreállított városokat a Duna jobb partján, hogy birodalmát a gót, hún és más barbár népek becsapásairól biztosítsa. Ezekben a helynevekben mutatkozik az új román nyelv első nyoma. Ilyen Skeptecasis (semptecasas), Kastello-novo, Lupo-fontana stb. Theophanes és Theophylaktos Simokattánál a román nyelv egy kidomborodóbb emlékével találkozunk már. Mindkét író egy 579-ki esemény leírását adja. Ebben az esztendőben ugyanis az avar khagán (Baján) Konstantinápolyt is megrettentí. Annak háta megett Komentiolos római vezér a Haemusból kiindulván, Kolvo-munti és Lividurgo felé tart. A nap leáldozván, fényes holdvilágon, csendesen haladnak. Egy teherhordó állat a hátáról lecsúszott terhet maga után hurcolja a földön, mit vezetője nem vett észre. Az utána következő ember fel akarván szó-

lítani társát, hogy igazítsa meg a terhet, a lakosok nyelvén kiált reá: torna, torna, fratre. A hangos szót a többiek is meghallván, és ismételvén, visszafutásra ösztönzik egymást és így a khagán nagy veszedelemtől menekül meg.

Látjuk tehát, hogy a hatodik százban Krisztus után a balkáni félszigeten egy új román nyelv van forgalomban, a melyet a bizanti írók munkáikban hazai, lakosok nyelvének neveznek, a mi kétségtelenül a román, — de a népnek nevét sem Prokopius, sem Theophanus, vagy Theophylaktos nem tartotta fön, sőt még Konstantinos Porphyrogenotos, a ki 950 táján birodalma tartományait leírja, az új nép-elemet nem nevezi meg.

A blach, vlach új nép-név csak 976-ban hallatszik először, — Kedrenos író említi, hogy négy bolgár atyafi-testvér: Dávid, Mózes, Áron és Sámuel II. Basilius ellen fellázadván, Dávidot a Kastoria és Prespa közötti úton járó blachok (oláhok) ölték meg a „Széptölgyek“ nevű helyen. Ugyancsak ebben az időben történt, hogy Basilius császár 1013 táján támadásait a bolgárság színe ellen intézvé, Sámuel bolgár fejedelem a főútat Kimpulongu és Kleidion között erődítésekkel és gyepűkkel teszi járhatatlanná. A Kimpulongu (Hosszúmező, Langenfeld) volna az első román helynév, a melyet az irodalom ismer.

Ezen időtől fogva a balkáni blachokról gyakori említések tétetnek. Ugyanaz a Basilius császár 1018-ban a bolgár hatalmat megsemmisíti s a byzanti birodalmat a Dunáig terjeszti ki. Természetes, új szervezés következik, mi által 1020-ban a bolgár egyház jogait megerősíti és egész Bulgáriának oláhjait az ohridai érsek alá rendelé. A blachok egyre jobban és jobban bontakoznak ki az ismeretlenség homályából; kiderül, hogy ezen Basilius idejében nemcsak Bulgáriában, hanem a Pindos hegységén és Hellasban is oláhok tanýznak. Basilius császár ugyanis Kekaumenos Nikoliczát Hellas kormányzójává és az ottani oláhok igazgatójává teszi. Ennek a kormányzónak egyik unokája 1071-ből a következő tudósítást hagyta hátra:

„Pleres folyó egy tágas völgyben az oláhok között foly el, azokat két részre osztván. Nektek és utódaitoknak írom ezt: Az oláhok nemzetsége megromlott és hitetlen; se az istenhez, se a császárhoz, se saját feleihez nem hű. . . . Az oláhok gyává, nyúl szívűek, de gyává-ságból szentelenek, azért tanácslom nektek, ne higgyetek nekik.“ A kormányzó Nikolicza, mint a név is mutatja, blach volt, hogy mennyiben volt alapos jellemzés ez saját atyjafiairól, tudni nem lehet.

Tudeliai Benjamin (1159—1173.) Palestinába utazván, Thessaliát Nagy-Vlachianak, Aetoliát és Akarnaniát Kis-Vlachianak, Epirust Felső-Vlachianak nevezi.

A mig tehát a Balkánban a 6-ik százdtól megkapjuk az oláh

nép nyomait, a nyelvet, az országot stb., addig 1222-ig Magyarországon semmiféle feljegyzés nem tanúsítja az oláhoknak jelenlétét. II. András magyar királynak 1222-ki oklevelében vannak az oláhok először megnevezve, melyben a király megengedi a német lovagoknak, hogy a Maroson és az Olton hajóikkal sőt szállítsanak, nem tartozván semmiféle adót, vámot fizetni, akár a székelyek, akár az oláhok földén menvén keresztül. Hunfalvy adja Erdély földrajzi képét az Árpádházi királyok alatt, az okmányokból azt magyarnak találja s oláh telepedésre csak Kertz vára vidékén talál. Részletesen foglalkozik a tatárdúlás (1241.) utáni erdélyi állapotokkal; Rogeriust, a ki Erdélyen keresztül menekült vissza a tatár fogságból, — s oláhot nem említ, nyomon követi. A bevándorlás azonban a tatárdúlás után nagyobb mérveket ölt.

III. András 1293. évbéli oklevelében az oláhokról így emlékezik meg :

„... azt határoztuk, hogy valamennyi oláh, bárkinek a birtokán legyenek is, a mi királyi székes birtokunkra vitessenek vissza, s a visszamenni vonakodókat erőhatalommal is kényszerítsék reá. Mint-hogy azonban nagybátyánk, néhai László király megengedte a gyulafehérvári káptalannak, hogy hatvan oláh háznépet telepíthessen Fylesd és Enud birtokaira s azokról semmi királyi adó ne szedessék... meghagyván minden adószedőinknek, hogy a káptalannak hatvan számig menő oláhjaitól se ötvenedet, se tizedet, se egyéb adót ne követeljenek.“ Ez arra vall, hogy a betelepülő oláhok a királyok tulajdonai voltak, a kikkel szabadon rendelkezhetett.

Már az első kötetben foglalkozik Hunfalvy a Radu Nagru, Oláhország állítólagos megalapítójának alakjával, történetével, az egész erre vonatkozó román históriát mesének jelenti ki. Az I-ső kötet I. Lajos király idejének leírásával ér véget.

A II-ik kötetben a román fejedelemségek megalakulását tárgyalja Hunfalvy. Kimutatja, hogy a XV-ik évszáz közepén az oláh nép Erdélyben és Magyarországon éjszaki és keleti részeiben két osztályra oszlott: közoláhokra és kenézekre (vajdákra.) A kenézek, sok példából látható, az oláh telepítések eszközlői voltak. Népszerűsítésre, új falvak benépesítésére vállalkozván, ők a szerzett népnek bírái is valának. A népszerűsítés fáradságáért, valamint a többi köteleességek teljesítéseért a kenéz az uraságtól telket, malmot s egyéb haszonvételt kapott, alattvaló oláhjaitól pedig kis jövedelmet is húzott. I. Lajos király rendelete szerint a kenéznek katolikusnak kellett lenni, különben elveszti a kenézséget. A kenézek nemességgel ajándékoztattak. Ilyen családból származott Hunyadi János is.

Az oláh népnek főéletmódja az erdők irtásain a juhtartás volt, a melytől az ötvened, vagyis minden száz juhtól kettő járt adó fejében a fiskusnak. Ezen adón kívül pénzbeli adó, valamint a királyi várakban teendő különböző szolgálat is követeltetett az oláhoktól. Az

oklevelek tanúsága szerint királyi adó-rovók (dicatores) feljárták évenként az oláh falvakat az ötvened kirovása végett, melyet természet szerint a juh-ellés után, rendszeren Szent-György napjakor adának meg. Az adót, bármilyen volt is a kenéz, vagy a vajda mint kenéz, szedé és szolgáltatá be a fiscusnak, többnyire a város porkolábjainak. A földesúrnak tizedet, borból kilenczedet fizetett.

Hunfalvy számos adattal mutatja ki az oláhság folytonos bevándorlását Erdély felé a rávonatkozó királyi majd erdélyi fejedelmi intézkedésekkel egyetemben; a kis román fejedelemség függőségét a magyar koronától, a román historikusok számos tévedését a román fejedelemségek történetét illetőleg.

A román nyelv eredetűségét magából a nyelvből vett bizonyítékokkal állapítja meg. Kétségtelenné teszi, hogy az oláh nyelv a Balkán-félszigeten alakult. Oly befolyásokat mutat ki az artikulust, a számnéveket és némely hangtani dolgokat illetőleg, a melyeket az oláh nép és nyelv csak a Balkán-félszigeten szívhatott fel az albánoktól, míg más oldalról a nyelvben semmiféle oly jelenségre nem akad, a mi a dácziai eredetűséget igazolhatná.

Az adatokban annyira gazdag, tömör munkát részletesen ismertetni lehetetlen azon a szűk téren, a melylyel rendelkezünk, csak éppen főbb vonásait érintettük. Kétségtelen, a munka páratlan forrástanulmányok alapján készült s a román eredetűség kérdését a megoldás stádiumába vezette.

MOLDOVÁN GERGELY.

Életpályák.

Útmutató minden pályára, az arra előkészítő összes tanintézetek, tanfolyamok és vizsgálatok ismertetésével. Irta: Ferenczy István. Második teljesen átdolgozott és bővített kiadás. Pozsony—Budapest (Stamptfel) 1894. Ara 4 korona.

Ime egy valóban hézagpótló munka! Az életpálya helyes megválasztása nemcsak az illetőre fontos, hanem igen nagy mértékben kényes a szülőkre, illetve gyámokra nézve is. Hány ember elzüllésének első és legfőbb oka az életpálya hibás választása!

Ha csak arról volna szó: mire van valakinek hajlama és tehetsége? akkor a kérdés megoldása lényegesen egyszerűbb volna, ámde — fájdalom — a rideg valóban a hajlam és tehetség kérdése mellé, sőt gyakran elibe tolakodik az anyagi tehetségek kérdése.

Tisztában vagyunk az iránt: mire van hajlama valakinek a gymnasium vagy a reáliskola elvégzése esetében, ámde egy szerencsétlen véletlen lehetetlenné teszi a tanulmányok folytatását már az ötödik osztály után. Az özvegy anya kérdezősködik mindenfelé: mi tevő legyen? mi lehet az ő fiából öt osztály elvégeztével? s a megkérdezett száz közül alig egy-kettő tud választ adni. Ferenczy könyve minden kérdésre gyors és biztos választ ad, sőt mi több, megismertet minden

egyek pálya előnyeivel és hátrányaival, előnkbe tárja a várható előmenetel esélyeit, megismertet bennünket a teendőkkal, sokszor még a szerkesztendő folyamodvány alakjával és szövegezésével is.

A munka berendezése ismétlések elkerülése céljából következő:

A címlap után adja Jókai lelkes jelszavát a magyar ifjúsághoz ötven éves írói jubileuma alkalmából (III. IV.) Az előszóban megismerttet azzal a kedvező fogadtatással, a melyben művének első kiadása részesült és azok névsorával (76), a kik közleményekkel, adatokkal, felvilágosítással támogatták (V—X.). Ezt követi a betűrendes Tárgymutató (XI—XIII.) A Bevezetésben nagyjában ismerteti az életpályákat, (ipar, kereskedés, diplomás és katonai) a legnevezetesebb iskolák rendeltetését (gymnasium, reáliskola, polgári-, kereskedelmi stb.), a hülyék intézetét, tébolydákat, vakok és siketnémák intézeteit, az osztály-összevonás, magánvizsgálat feltételeit, az alapítványokat, ösztöndíjakat, s azok elnyerésének feltételeit, végre a nevelő intézeteket (XV—XXIII.)

Ezután következik maga a szoros értelemben vett pályaválasztás, még pedig a szerint, a mint az illető I—VIII. osztályt végzett gymnasiumban, reáliskolában, polgári vagy szakiskolában. Megtaláljuk itt a szükséges felvilágosítást a botászati, gyümölcsészeti és szőlészeti, electrotechnikai, gőzkazán, gőzgépezelő, mozdonyvezető, gépészeti stb. tanfolyamokról, az összes katonai, művészeti (rajz, festészet, szobrászat, építészet stb.) és ipar iskolákról, az egyetem útján nyitva álló összes pályákról s az azokhoz szükséges vizsgálatokról, a kereskedelmi iskolákról stb. stb. (1—266 lap.)

Az egészet Tartalomjegyzék (267—271.) fejezi be, a mely a betűrendes tárgymutatóval együtt lehetővé teszi a gyors tájékozást, illetve felkeresést.

Elismeréssel kell kiemelnünk szerzőnek lelkiismeretes gondosságát, a melylyel még a kevésbbé ismert (péld. üvegfestészeti-, pinczér- és szabóiskola) iskolákra és pályákra vonatkozó összes tudni valókat is egybeállította. Részemről a mit kerestem, mindent megtaláltam, a bánffy-hunyadi és hosszú-falusi faragászati iskolák kivételével. Vagy talán csak a betűrendes tárgymutató hiányos? Faragászat a betűrendes tárgymutatóban általában hiányzik.

Azt is elismeréssel kell felemlítenünk, hogy szerző igen helyesen igyekszik az egyes pályák iránti ellenszenvet legyőzni, kimutatni annak helytelenségét és hátrányait, hogy mindenki a tudományos pályákra törekszik s így a félművelt proletárok számát ijesztő mértékben szaporítja; ezzel szemben buzdít az ipari és katonai pályákra, a melyeknek feltételeit, előnyeit és szervezetét majdnem előszeretettel és kiváló részletességgel ismerteti.

A vallás- és közoktatásügyi miniszterium igen helyesen ajánlotta a munkát minden tanintézet könyvtárának; mi részünkről igen melegen ajánljuk főleg a lelkészeknek, mert ők azok, a kikhez

a szülők első sorban fordulnak bizalommal gyermekeik jövőjének kérdésében. Főleg a falusi és községi lelkészek asztaláról nem volna szabad hiányzani ennek a hézagpótló, derék munkának. SZAMOSI JÁNOS.

A *pragmatica sanctio*.

(Közjogi értekezés) Kéziratképen, írta *Vigyázó Ferencz*. Budapest, 1894. 85 lap.

A *pragmatica sanction* egész irodalma van, úgy, hogy az első pillantásra ugyancsak merész dolognak látszik, ha valaki (plane egy fiatal író) még valami újat akar mondani erről a nagyfontosságú közjogi alaptörvényről. Pedig, hogy lehet új szempontokból tekinteni, értelmezni s a közjogi elméletek különbözősége szerint méltatni az az által teremtett jogi viszonyokat, eléggé megmutatja *Vigyázó Ferencz*-nek ez az azt hiszem első munkája, mely a fiatal író t igen előnyösen, mint a magyar történelem és közjog terén igen alapos készütségű, önálló gondolkozású és erős judiciumú — kész tudósnek mutatja be.

Vigyázó Ferencz először azt magyarázza meg, mit szoktak „*pragmatica sanctio*“ névvel nevezni. Azután ismerteti és magyar fordításban közli az 1713 évi osztrák *pragmatica sanctio*t. Más fejezetben elmondja a horvátok által elkövetett alkotmány sértést a *pragmatica sanctio* tárgyában és az erdélyi *pragmatica sanctio* keletkezésének történetét. A tulajdonképeni Magyarországon, mint tudjuk, csak ezek után került a sor a *pragmatica sanctio* elfogadtatására, a mit a magyar nemzet függetlenségi érzete, a női uralomtól idegenkedés, alkotmányos garantiák kívánása s egyéb okok megnehezítettek. Úgy, hogy nagy erőfeszítéssel a diplomáciai és politikai fogások egész láncolatával s befolyásos vezér-politikusok megvesztegetésével készíthették csak elfogadását elő. (V. F. elősorolja: ki mit kapott jutalmul. Pálffy nádor ekkor kapta: „Sz. Georgen meg Pösing“ — magyarul: Szent György és Bazin! — uradalmait. Többen méltóságokat, uradalmakat). Az 1722. országgyűlés elé így előkészítve került s ellenzés nélkül fogadtatott el.

V. F. közli a *pragm. sanctio*t magát is Imrik magyar fordításában s aztán fejtegeti annak jogi természetét.

Eddig kevés újat mondhatott. Itt fejti aztán ki az ő önálló befogását. Az írók nagy többsége két oldalú viszonylagos szerződésnek tartja azt a nemzet és uralkodóháza között. Némelyek a szerződés elmélete helyett törvénynek értelmezik. V. F. a szerződés elméletével szemben ügyesen érvel a törvényül értelmezés mellett, mert souverain államban — úgy mond — kötelező csak a törvény lehet s sérti a legfőbb hatalmat minden ezt meghiusító szerződési elmélet.

Végezetül tárgyalja Magyarországnak jogi viszonyát Ausztriához a Habsburg-házi közös uralkodók alatt s arra az eredményre jut, hogy a két állam egymáshoz való viszonya 1526—1723-ig történelmi

personális unio, 1723—1867-ig jogi personális unio, 1867-től fogva reálunio (államszövetségi értelemben.)

Vigyázó Ferencz emez első munkája alapos reményekre jogosít, hogy benne jogtörténetünk kiváló művelőjét fogja nyerni. —vs.

Különfélék.

Osdolai gróf Kún Kocsárd.

Sz. 1803. jun. 25. m. h. 1895. jan. 11.

Gróf Kún Kocsárd a fejedelmi alapító az élők közül átköltözött a halhatatlanságba. Családja: az egész nemzet öltött gyászt halála felett, mert életét, munkásságát, nagy vagyonát nemzetének szentelte és áldozta fel. Méltán gyászolja őt Erdélyi Múzeum-Egyletünk is, melynek alapításában része volt, 500 frtos alapítvánnyal lépven be annak igazgatósági tagjai sorába. Hosszú élete a legnemesebb eszmények szolgálatában telt el s a nemzeti cultura oltárára tett áldozatok szakadatlan láncolatából állott.

Hunyadvármegye classicus földjén (Algyógyon) született. Szászvároson, Kolozsvárt, N.-Enyeden és Maros-Vásárhelyt végezte iskoláit s tanulmányait. Közpályáját szülő vármegyéje szolgálatában kezdette s az aljegyzőségtől a hivatalok összes rangfokozatán végig jutott el a főispánságig, a korszakalkotó 1848-ik évben.

Hazafiságaért hét évi marttyomságot szenvedett az aradi vár-fogságban, melyből 1856-ban szabadult ki. Elkobzott, de visszanyert birtokát feldúlva, ősi lakát felégetve találta. Újból kellett mindent megalkotnia s megalkotta úgy, hogy nemsokára pazarul áldozhatott a jótékony-ság oltárain. Iskolákat, egyházakat, tanulókat, tanítókat sok ezer forintra menő alapítványokkal segélyezett, főképp a szászvárosi és dévai iskolákat, mígnem 1887. aug. 28-án algyógyi fekvő birtokát egészen az Erdélyi Közművelődési Egyesületre ruházta át, egy földműves iskola és székely-telep létesítésére. Hálás tisztelőinek nagy száma ünnepelte a fejedelmi alapító 90 éves születés napját Szászvároson, 1893. jun. 25-én.

A nemzet hálája és tisztelete övezte glóriával a nagy kort ért nemes gróf már életében megdicsőült nevét s kísérte örök nyugalomra a forrón szeretett haza földjébe pihenni szállt porait jan 14-én a szászvárosi temetőbe, a honnan tavasszal át fog vitetni az algyógyi családi sírboltba.

Az Erdélyi Múzeum-Egylet is mindig kegyelettel fogja megőrizni évlapjain egyik legelső alapítójának dicső nevét és drága emlékét.